

Олег Мельничук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: istpravo@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1901-3149>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/C-9161-2019>

Scopus ID: 57212406873

Максим Мельничук

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-

економічного університету,

кандидат юридичних наук, доцент (Україна)

e-mail: melnychuk.m.o@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2720-0785>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/Z-2268-2019/>

**Національно-культурне та духовне життя вінничан
у початковий період нацистської окупації
(за матеріалами газети «Вінницькі вісті»)**

Анотація. Метою статті є висвітлення основних напрямків національно-культурного та духовного життя вінничан у початковий період нацистської окупації. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (абстрагування, аналізу, синтезу, узагальнення, моделювання) та спеціально-історичних (історико-критичного, історико-типологічного, історико-системного, конкретно-проблемного, кількісного) методів з принципами історизму, системності, науковості та верифікації. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що авторами вперше, на основі аналізу матеріалів місцевої газети «Вінницькі вісті» як джерела, розкрито перебіг національно-культурного та духовного життя мешканців м. Вінниці в умовах нацистської окупації. **Висновки.** Вміщені на сторінках газети «Вінницькі вісті» матеріали свідчать про відродження національно-культурного та духовного життя вінничан у початковий період нацистської окупації. Це знайшло відображення у: відновленні роботи ряду освітніх закладів, в яких прищеплювалися принципи національного виховання; поширенні національних ідей через українські засоби масової інформації; створенні низки громадських об'єднань національного спрямування; відродженні української мови як фундаменту духовної культури народу та культивування її у повсякденному житті. Особливою активністю відзначилося культурно-мистецьке життя, що характеризувалося появою та діяльністю низки театрів різного спрямування, кінотеатрів та клубів. Сприятливими чинниками для такого відродження були передусім ліквідація радянського тоталітарного режиму (імперського за своєю суттю) та полярне ставлення окупаційної влади (на початковому етапі). Відродженню національно-культурного та духовного життя сприяла активна пропагандистська та просвітницька робота серед населення, яку проводили національно-орієнтована українська інтелігенція, члени похідних груп ОУН, національно-свідомі діячі українських органів місцевої влади. Своєю діяльністю вони зміцнювали єдність української нації, формували основні засади національної ідеології, ставили чіткі завдання національного будівництва.

Ключові слова: газета «Вінницькі вісті», вінничани, національно-культурне та духовне життя, нацистська окупація.

Постановка проблеми. Важливим джерелом для висвітлення усіх сторін повсякденного життя мешканців м. Вінниці в період нацистської окупації є періодична преса того часу. Серед значної кількості періодичних видань того часу помітно вирізняється газета «Вінницькі вісті» (Winnizaer Nachrichten). Незважаючи на панівний пропагандистський характер газети (за що її часто називали німецькою газетою з українським шрифтом), майже кожен номер видання містить інформацію про різні сфери життя вінничан. Як орган міської управи газета видавалася у Вінниці, за окремими винятками, спочатку тричі (середа, п'ятниця, неділя), згодом – двічі на тиждень (четвер, неділя), не рахуючи чотирьох спецвипусків за 1943 р., починаючи із 31 серпня 1941 р. Вихід останнього номера газети є дискусійним. Так, зокрема, в енциклопедії сучасної України повідомляється про вихід газети включно до червня 1943 р.. С. Вайнштейн (псевдонім – Ніл Крас) цією датою вважає 12 грудня 1943 р. [Крас, 2016] Однак, можемо стверджувати, що

газета «Вінницькі вісті» виходила в окупованій Вінниці майже до звільнення її радянськими військами. Принаймні в Державному архіві Вінницької області у загальному доступі є номер газети за 9 березня 1944 р. [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.15].

Керівником видавництва та відповідальним редактором був О. Нофенко. Головними редакторами видання були: спочатку – І. Смерека, а з 1942 р. – Михайло Зеров – український поет, перекладач, літературознавець, відомий під літературним псевдонімом Михайло Орест, молодший брат Миколи Зерова. Напередодні приходу у Вінницю радянських військ редактором газети був П. Мельник. Газета видавалась українською мовою, тиражем 15 тис. примірників, як правило на 4-х сторінках, хоча іноді об'єм доходив і до 8-ми. Співробітниками газети були відомі українські літератори. Редакція знаходилася за адресою: вул. Князя Данила, 11, згодом переїхала на Український проспект, 41.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Загальний аналіз змісту газети «Вінницькі вісті» як історичного джерела у своїй праці подає вищезазначений С. Вайнштейн – медик, вчений, автор книг та статей з історії Вінниці. Однак його аналізу піддані лише ті номери газети, що доступні на сайті Libraria – онлайн-архіву української періодики (210 номерів), який з недавнього часу працює на умовах надання платних послуг. Інший автор – О. Салата, аналізуючи окремі номери газети, у своїй статті висвітлює вплив німецької пропаганди на населення окупованої Вінниччини [Салата, 2009].

Досліджувана проблема знайшла часткове висвітлення в науковій літературі. Так, зокрема, про функціонування закладів культури та освіти Вінниччини в умовах нацистської окупації йдеться в статтях Ю. Зінька та П. Григорчука [Зінько, Григорчук, 2004а; Зінько, Григорчук, 2004b]. Мистецьке життя у житомирсько-вінницькому регіоні за часів нацистської окупації висвітлене у матеріалах, підготовлених для учнів 11 класу С. Стельниковичем [Стельникович, 2017]. Театральне життя в окупованій Вінниці стало об'єктом дослідження Л. Семенко [Семенко, 2008; Семенко, Л. & Логінов, О. 2019]. Історію вищих навчальних закладів м. Вінниці в умовах нацистського окупаційного режиму у своїй розвідці простежив В. Гінда [Гінда, 2001]. Про стан освіти на Вінниччині [Гальчак, 2011] та про функціонування Державного архіву Вінницької області [Гальчак, 2002] в період Другої світової війни йдеться в статтях С. Гальчака.

Мета статті. У своїй статті автори ставлять за мету проаналізувати національно-культурне та духовне життя вінничан початкового періоду нацистської окупації за матеріалами газети «Вінницькі вісті».

Виклад основного матеріалу. Початковий період нацистської окупації на Вінниччині позначився відродженням та поживленням національно-культурного та духовного життя мешканців краю. Намагаючись добитися підтримки місцевого населення та створити плацдарм для подальшого наступу, окупаційна влада на початковому етапі війни проводила ліберальну політику в усіх сферах суспільного життя. Цим пояснюється її лояльне ставлення до спроб української інтелігенції відродити національне життя. Користуючись сприятливими умовами, члени похідних груп ОУН, що прибули одночасно з окупантами, будучи активними діячами українських органів влади й громадських патріотичних організацій, проводили пропагандистську та просвітницьку діяльність серед населення, сприяючи відродженню національно-культурного та духовного життя подолян.

Вже в перших номерах видання «Вінницькі вісті» були чітко окреслені найближчі завдання, що стояли перед українською нацією. Редакція газети закликала українців, передусім, до єдності – «стати єдиною нацією, об'єднаною високими ідеалами». Цього, на думку авторів, можна було досягти: чесною працею, вихованням дітей та молоді у національно-культурному дусі; відродженням історичних традицій та духовних цінностей українства [Передова стаття, 1941а : 3].

Реалізації поставлених завдань мав слугувати пропонований контент періодичного видання. Зокрема, пробудженню національної свідомості українців мали сприяти публікації на сторінках газети матеріалів з історії, етнографії, культури українського народу. Так, в перших номерах газети було розпочато публікацію лекцій з історії України за авторством Івана Крип'якевича. Лекції супроводжувалися ілюстраціями портретів борців за самостійність України: Миколи Міхновського, Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Пилипа Орлика та інших. Закликом до дій звучали слова: «Ми йдемо їхніми слідами – ми добудемо нашій Україні волю, самостійність та соборність» [Крип'якевич, 1941 : 2]. Неабиякою популярністю користувалися нарисів, присвячені подіям національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., голодомору 1932-33 рр., походженню української національної символіки тощо. У постійній рубриці «Діячі українства» читачі мали змогу ознайомитися з відомими діячами освіти, науки та мистецтва. У розлогіх статтях за авторством В. Гренджи-Донського, Ігоря Костецького та інших розповідалося про долю української інтелігенції в умовах радянського тоталітарного режиму. Засудженню злочинів сталінського режиму слугувало висвітлення на сторінках газети діяльності

..... міжнародної комісії з дослідження жертв НКВС у м. Вінниці влітку 1943 р. Починаючи з 3 червня 1943 р. газета за авторством А. Трембовецького публікувала матеріали слідчої комісії: документи, світлини, спогади свідків, протоколи медичної експертизи. Злочинам НКВС був присвячений спеціальний випуск часопису. Згодом усі надруковані в газеті відомості лягли в основу авторської книги «Злочин у Вінниці». Завдяки упізнанню рідними та близькими вдалося з'ясувати прізвища 588 загиблих [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.260. Арк.89].

У кожному недільному номері часопису, починаючи із 14 вересня 1941 р., було започатковано «сторінку з красного письменства», на якій друкувалися уривки з творів української та зарубіжної поезії та прози, сюжети кінематографу, нариси з історії України та Подільської землі. Зокрема, у цьому ж номері подано цікаву інформацію про Немирівське городище [Кондратенко, 1941 : 2]. У кількох жовтневих номерах газети опубліковано статті відомого українського краєзнавця, мистецтвознавця, фольклориста, політичного та громадського діяча К. Широцького під назвою «Минуле Подільської землі». Значну увагу приділяли висвітленню традицій та звичаїв українського народу, опису етнографічних районів України. Культурно-мистецький відділ часопису (функціонував у складі підвідділу історії України – керівник М. Кондратенко та підвідділу поезії – консультант В. Тарноградський (Мерзляков)) пропонував митцям надсилати свої твори для публікації із виплатою встановленого гонорару. В організаційній діяльності відділу безпосередню участь брав поет І. Костецький. За матеріалами рубрики «Критика та бібліографія» читачі могли ознайомитися з творами, що вийшли друком останнім часом. Нерідко відділ ініціював проведення нарад, присвячених питанням освіти та культури, запрошуючи до участі відомих діячів-подолян. Так, наприклад, 27 грудня 1941 р. було проведено нараду, присвячену питанням нової української поезії, на яку були запрошені поети: В. Тарноградський, П. Капустянський, Д. Тирса, В. Дібров, М. Іллінський, І. Ящук, Я. Коваленко [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.59 зв.].

Значну увагу редакційна колегія приділяла пропагуванню національної ідеології. На сторінках газети нерідко дискутувалися основні положення теорії українського націоналізму. Так, в передовій статті газети за 3 жовтня 1941 р. опубліковано статтю Д. Донцова, в якій він закликав українців до «боротьби за переродження душі народу, за випалення рабства ... до боротьби за найвищі ідеали нації» [Донцов, 1941 : 1]. Серед основних принципів українського націоналізму відомий літератор І. Костецький називає традиційність, соборність та європеїзм. Під традиційністю, що складає основу історичного життя, автор розуміє передусім повагу до усталених звичаїв, до національної релігії, до цехового устрою в містах та ремісничих слободах. Європеїзм він розглядає як «одвічну ознаку українців, яку Москва весь час хотіла затерти, тяжіючи завжди до Сходу, до Азії, до татарщини». Однак найголовнішим принципом автор вважав соборність, аргументуючи тим, що саме відчуття національної спільності покликане привести «до вершин все українство» [Костецький, 1941 : 2]. Розкриваючи завдання національного виховання, у новому 1942 р. визначну роль І. Костецький відводить письменству, яке здатне розкрити нежиттєздатність комуністичного світогляду та переконати в цьому тих українців, що мають певний сумнів [Костецький, 1942 : 4–5].

Не менш важливим завданням часопису було пропагування серед населення рідної української мови, розглядаючи її як фундамент, на якому будується вся духовна культура народу. У дванадцятому номері часопису від 26 вересня 1941 р. на першій шпальті було вміщено велику статтю під назвою «Шануймо рідну мову». У ній простежено всі історичні періоди, упродовж яких загарбники та чужинці намагалися знищити українську мову. Автори зверталися до населення із закликом всіляко культивувати рідну мову в повсякденному житті [Передова стаття, 1941b : 1]. 5 жовтня 1941 р. розпочала свою роботу Вінницька радіостанція з українською та німецькою мовами мовлення [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.4зв.]. Окрім останніх вістей, оглядів місцевої преси, господарських оглядів, слухачам була надана можливість знайомитися з українськими творами музики та літератури у виконанні театрального хору під керівництвом п. Канорського, народного хору імені Руданського, духового оркестру та оркестру народних інструментів під керівництвом п. Вигорського. Пані Гаєвська-Магіт тричі на тиждень читала кращі зразки української поезії та прози [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.19].

Знання української мови було обов'язковою умовою для службовців органів місцевого самоврядування. У газеті за 15 жовтня 1941 р. до «ганебного стовпа» були приставлені працівники обласної управи: Грекова, Любомський, Малінський, Німкович, Орловська, Трінтовіус, Цішковська, Черненко, Шмідт, які розмовляли з відвідувачами російською мовою. Як вирок звучало гасло «Якщо досі не вмієте розмовляти українською мовою – геть з української установи» [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.13]. Нерідко на шпальтах газети друкувалися звернення до українців: «Нищити залишки московського більшовизму в господарчих установах, у мові, в культурі, в світогляді» [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.19].

26 листопада 1941 р. в обласному відділі освіти відбулася нарада, на порядок денний якої було винесено питання про існуючий український правопис. Під час обговорення було висловлено колективну думку про те, що він не відповідає «духові української мови». Новопризначена комісія, взявши за основу український правопис 1929 р., сформований М. Гладким, внесла остаточні зміни з метою його подальшого використання. У декількох наступних номерах газети читачі мали змогу ознайомитися з усіма його особливостями [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.55зв.]. Коментуючи важливість проведеної роботи, начальник центрального бюро при міській управі О. Луцький зазначив: «Справа очищення нашої мови від більшовицької русифікації – справа повної українізації духу і слова всіх українців, піднесення культури слова, впорядкування правопису згідно з духом рідної мови – все це є невідкладним завданням дня» [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.63 зв.].

Розуміючи важливість освіти для виховання підростаючого покоління в душі українського патріотизму, представники похідних груп ОУН з самого початку прагнули докласти усіх зусиль для відновлення діяльності навчальних закладів різних рівнів. Саме навчальні заклади мали стати осередками об'єднання творчої української інтелігенції для пожвавлення національного та громадсько-політичного життя. Так, з 8 вересня 1941 р. новий навчальний рік було розпочато у школах 2, 10, 14, 24, 25 м. Вінниці, а також в окремих школах області [Табарук, 1941 : 2]. Загалом у 1941/42 навчальному році освітній процес було відновлено у восьми середніх, чотирьох неповно-середніх та одній початковій школі м. Вінниці [Гальчак, 2011 : 201]. Початку навчання передували: реєстрація вчителів; укомплектування класів; проведення поточного ремонту; коригування підручників («знищення залишків більшовизації та русифікації»); внесення змін до навчальних планів (запровадження нового предмету – Закону Божого, збільшення кількості годин на вивчення історії та географії тощо) [Сергійчук, 1941 : 3]. У газеті за 11 грудня 1941 р. повідомлялося про вихід з друку програми з історії України для старших класів середньої школи, складеної під науковим керівництвом М. Кондратенка та скоригованої редакційною комісією Вінницького обласного відділу освіти як «спроби в стислій конспективній формі піднести принципи національного життя» [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.54].

На час випускних та перевірних іспитів кількість учнів у вінницьких школах становила 2312, до старших класів було переведено 1894, закінчили школу – 190, залишилося на повторний рік – 194 [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.132]. За ініціатииви педагога С. Міхалевича було відновлено роботу Вінницької музичної школи. Вже 30 грудня 1941 р. за безпосередньої участі її учнів було організовано концерт, присвячений 150-й річниці смерті Моцарта. На кінець червня 1942 р. атестати про її закінчення отримали 11 випускників [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.122 зв.].

Відновлювали роботу й вищі навчальні заклади краю. Вже на середину вересня 1941 р. за ініціативою очільника обласного відділу освіти – професора Серафимовича В.О. та професора літератури Белінського Д.М. було поновлено навчальний процес у Вінницькому педагогічному інституті. 1 жовтня дирекція інституту на сторінках газети анонсувала про початок роботи заочного відділення вузу у складі факультетів: історичного, мовно-літературного та фізико-математичного, а також функціонування при інституті річних курсів з підготовки викладачів німецької школи для шкіл міста та області. На початок 1942 р. в педінституті навчалось 525 осіб, з яких 200 – продовжили своє навчання на старших курсах [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.9]. З 27 липня по 1 серпня 1942 р. було проведено методичні семінари для районних інспекторів, завідувачів та директорів шкіл. Основне завдання – дати настанови в справі організації навчально-виховної роботи за сучасних умов в новій українській школі. У рамках семінару слухачам прочитано лекції з педагогіки, української мови, арифметики, природознавства, географії, співів, малювання, ручної праці [Мудрик, 1942 : 3].

За згодою окупаційної влади з 5 лютого 1942 р. відновив свою роботу Вінницький медичний інститут, який очолив професор Замятін. Клопотання щодо його відкриття було порушено перед окупантами ще в грудні 1941 р. На урочистому зібранні в честь відкриття з промовами виступили: керівник відділу охорони здоров'я Генеральної округи «Житомир» – державний радник доктор Нойн та комісар міста Маргенфельд. Щоправда, до навчання було допущено лише 86 студентів останнього п'ятого курсу. Означені студенти мали з'явитися до вузу та зареєструватися у канцелярії до 12 лютого. Навчальний процес було розпочато 15 лютого. До цього часу студенти мали внести плату за навчання у розмірі 300 крб. за семестр. З ініціатииви професора Г.С. Гана викладачі зобов'язувалися відпрацювати семестр безкоштовно [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.30 зв.]. Для студентів інших курсів навчальний процес було перенесено на початок навчального року. З 1 вересня 1942 р. навчання на першому курсі розпочали 195 студентів, на четвертому – 95. Викладацький склад нараховував 9 професорів, 9 доцентів, 16 асистентів [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.144].

З вересня-жовтня 1941 р. у Вінниці було відновлено роботу технікумів: медичного, фармацевтичного, енергетичного та будівельного. До кінця року в цих закладах навчалось 943

.....
студенти [Гінда, 2001 : 283]. У липні 1942 р. отримали дипломи 24 фармацевти, 23 фельдшери-лаборанти, 32 фельдшери-акушерки, 14 енергетиків та 8 будівельників [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.132]. У 1942/43 навчальному році на перший курс медичного технікуму було прийнято по 60 осіб на акушерський та зуболікарський факультети [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.144.].

Наприкінці 1942 р. політика окупаційної влади щодо освіти в Україні зазнала суттєвих змін. За розпорядженням райхскомісара України Е. Коха від 24 жовтня усі навчальні заклади, в яких навчалися особи старші 15 років, були закриті. Таке рішення обґрунтовувалося необхідністю залучення молоді до виконання трудової повинності, зокрема й на території Німеччини [Гальчак, 2011 : 203]. За ініціативою райхсміністра А. Розенберга розпорядження було скасоване, а з 1 серпня 1943 р. розпочався навчальний процес у медінституті та медичному технікумі [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.260. Арк.89].

З початку листопада 1941 р. у розпорядженні студентів міста були бібліотеки педагогічного та медичного інститутів, медичної та фармацевтичної шкіл. З 16 грудня для загального користування були відкриті бібліотеки імені Тімірязєва та імені Коцюбинського (в Мурах), а також Замостянська міська бібліотека [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.62 зв.]. На 1 серпня 1942 р. 4 бібліотеки та 2 філії м. Вінниці зберігали у своїх фондах більше 1 млн. томів. Працівниками було інвентаризовано понад 92 тис. книжок. За цей період до бібліотек надійшло понад 48 тис. нових книг [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.132]. Медична бібліотека поповнилася 6 тис. томів за рахунок приватних бібліотек лікарів, які покинули місто напередодні окупації. Бібліотека ім. М. Коцюбинського мала книжковий фонд у 350 тис. томів, з яких 70 тис. – іноземними мовами. Окрім навчальних закладів бібліотеки обслуговували 2,5 тис. читачів [Михалевський, 1942 : 3].

Функціонування вузів та середніх спеціальних навчальних закладів активізувало відродження студентського життя. Основною мотивацією студентів як представників української інтелігенції було прагнення «нести нові націоналістичні ідеї і високу культуру своєму українському народові». Так, на зібраннях студентів 7 вересня обговорювалися заходи культурно-освітньої роботи серед населення, а також ідея створення добровільної організації, яка б об'єднала студентів не лише міста Вінниці, але й області. Було визначено назву студентського товариства – Союз українського націоналістичного студентства (СУНС) [Степанюк, 1941 : 3]. Установчі збори організації відбулися 28 вересня. У газеті «Вінницькі вісті» за 6 листопада був надрукований «Правильник» (статут) СУНС. Найближчими завданнями культурно-освітньої організації були визнані: боротьба за ідеологічно-моральне перевиховання української молоді в націоналістичному дусі; боротьба за державність та «вигнання рабського духу серед окремих одиниць молоді»; матеріальна та моральна підтримка членів організації; забезпечення працею безробітних студентів; організація студентських харчівень та гуртожитків [ДАВО. Ф.158. Оп.85. Спр.258. Арк.30]. Організація розташовувалася за адресою: вул. Князя Данила, 11 (колишня музична школа). Щонеділі для молоді організовувалися лекції з історії та літератури України, спеціальні вечори розваг, започатковувалися драматичні та хорові гуртки. 23 жовтня було випущено перший номер студентської газети [Сень, 1941 : 5]. Окрім того, починаючи із 19 жовтня 1941 р. в недільних випусках «Вінницьких вістей» було вміщено спеціальний додаток «Вісник студентства», присвячений питанням ідеологічного виховання української молоді.

28 вересня 1941 р. було проведено установчі збори товариства «Жіноча служба Україні» (ЖСУ), на яких було обрано президію, управу, схвалено розміри членських внесків. З доповіддю про основні завдання організації виступила інструктор позашкільної освіти Євгенія Плахотя. Головними з них були: поширення серед жінок свідомості високого завдання материнства; боротьба із залишками більшовицького комуністичного світогляду; матеріальна та моральна підтримка жіноцтва; виховання дітей та опіка над дітьми-сиротами [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.9]. В неділю 23 листопада 1941 р. відбулося урочисте посвячення домівки товариства, а після – вечірка за участю представників різних інституцій та установ міста [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.44]. На серпень 1942 р. ЖСУ у Вінниці нараховувала 170 осіб, силами яких було організовано: їдальню; швейну майстерню, в якій навчалася 100 жінок; курси художньої вишивки (для дівчат віком 16-18 років). Планувалися курси української музики та пісні. Організація мала невелике підсобне господарство (7 гектарів землі, домашня худоба та птиця) [Коваленко, 1942 : 4].

У газеті за 8 жовтня повідомлялося про організацію у м. Вінниці товариства «Просвіта» [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.5]. 21 жовтня будинок «Просвіти» [Андрійчук, 1941 : 4] було урочисто відкрито у м. Хмільнику.

15 листопада 1941 р. у Мурах, приміщенні колишньої єзуїтської колегії, відновив свою роботу Вінницький історичний архів. Його архівний фонд нараховував до 1 млн. справ як міських, так і районних установ. До липня 1942 р. працівники упорядковували фонди Вінницького

вчительського інституту, Міської управи та Свято-Преображенського собору. Окрім того, проводилася науково-історична робота з написання історичних нарисів та монографій, зокрема з історії Вінниці та Вінницької Єпархії, один із співробітників навіть виконував дисертаційне дослідження «Історія управління Лівобережної України у першій половині XVIII ст.» [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.132].

Ремонт краєзнавчого музею у Вінниці було завершено лише у травні 1942 р.. У своїй структурі він мав археологічний, природничий та художній відділи. Відділ археології містив зразки старовинної кераміки, зброї з кременю епохи палеоліту, прикраси та зброї XII-XIV ст.. У природничому – зразки мінеральних копалин Поділля. Художній відділ славився полотнами портретного живопису XVIII-XIX ст., картинами І. Лампі, І. Крамського, О. Кіпренського, І. Айвазовського, М. Бочареллі [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.132]. На початок серпня 1942 р. був готовий до відкриття літературний музей-садиба Михайла Коцюбинського.

Відродження релігійного життя позначилося передусім відкриттям церков та храмів. Вже на середину жовтня 1941 р., після проведеного ремонту було розпочато богослужіння в селах Шендерівці, Луці, Степанівці, Зарудинцях, Крушлинцях. На 1 листопада 1941 р. планувалося розпочати службу в Українському церковному міському соборі (колишній церкві Казанської Божої Матері). На його ремонт було затрачено майже 40 тис. крб., зібраних населенням та церковними громадами [ДАВО. Ф.158. Оп.85. Спр.258. Арк.11]. Однак освячення собору відбулося лише 4 січня 1942 р. Для відправлення служби призначено протоієрея О. М. Словачевського та священника о. Якова Кіндзеравого-Пастуха. Зібрано прекрасний церковний хор [ДАВО. Ф.138. Оп.5. Спр.259. Арк.9]. Ініціативні групи закликали до організації при кожній громаді церковних братств. До пам'ятних дат української історії у відновлених церквах проводилися богослужіння. Так, приміром, 21 листопада 1941 р. у кладовищенській церкві було відправлено молебень з приводу 20-річчя героїчної загибелі учасників Другого зимового походу армії УНР під містечком Базар [ДАВО. Ф.158. Оп.85. Спр.258. Арк.36].

Одним із важливих засобів відродження національної культури представники самостійницького руху вважали театр. Саме він, через свою популярність в колах української інтелігенції, шляхом організації постановок за творами українських письменників, був покликаний формувати національну свідомість українців, вказувати на їх самотність.

Уже в першому номері «Вінницьких вістей» від 31 серпня 1941 р. повідомлялося про урочисте відкриття вінницького театру. Вечір мав розпочатися виконанням гімну «Ще не вмерла Україна». Власне концертну програму було доручено розпочати жіночому хоровому ансамблю під керівництвом Ю.А. Малюти. На завершення вечора глядачам пропонувалася вистава за твором І. Котляревського «Наталка-Полтавка» режисера Авраменка [Тітов, 1941 : 1]. І. Костецький, згадуючи згодом у своєму незавершеному романі "Мертвих більше нема" враження від побаченого, відзначав, що виконання українського гімну нікого не залишило байдужим, а багато хто плакав «від нечуваного зворушення» [Вешелені, 2018].

Уже 7 вересня 1941 р. у вінницькому театрі відбувся великий концерт, в якому взяли участь: жіноча капела під керівництвом диригента Ю. Малюти; артисти балету Мерібель і Пересолов; сольні співачки Гутнікова та Ковальська (виконавці українських народних пісень). Окрилений відродженням української культури автор статті був змушений констатувати й «моменти прояву більшовицької русифікації»: оголошення окремих номерів російською мовою, а також послуговування нею окремими працівниками театру [Буревій, 1941 : 3]. У цьому ж номері анонсовувався наступний концерт 11 вересня. Упродовж вересня-грудня 1941 р. глядачі мали змогу побачити вистави: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Маруся Богуславка» та «Циганка Аза» М. Старицького, «Дай серцю волю – заведе в неволю» М. Кропивницького, «Катерина» Т. Шевченка тощо. Відзначалася відмінна гра акторів театру: Зибіна, Ковальської, Авраменка, Болтянко, Малецької, Шапілова. Прекрасне враження справила гра оркестру під керівництвом диригента Вигорського та виступ балету під керівництвом Мухартова [Олійник, 1941 : 5].

Новий театральний сезон у Вінниці розпочався у квітні 1942 р. Упродовж весни-літа глядачі мали змогу побачити у виконанні вінницьких акторів твори світової класики: опери «Травіату», «Ріголетто» Д. Верді, «Севільський цирульник» Д. Россіні, «Фауст» Ш. Гуно, «Русалку» А. Даргомижського, «Євгеній Онегін» П. Чайковського, «Кармен» Ж. Бізе; оперету «Дзвони Корневіля» Р. Планкета, «Циганська любов» Ф. Легара; балетні спектаклі «Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва та «Дон Кіхот» Л. Мінкуса, «Жізель» А. Адама та ін. [Павлович, 1943 : 4]. Стверджують, що оперу Жоржа Бізе «Кармен» відвідав райхсмаршал Г. Герінг. Гра вінницьких акторів настільки вразила його, що побачивши при цьому виснажених балерин, він зобов'язав військового коменданта Вінниці забезпечувати акторів театру пайками на рівні солдатів Вермахту. Окрім того, надав розпорядження щодо пошиття для акторів нових костюмів [Стельникович, 2017 : 8].

Нерідко артисти міського театру влаштовували свято і для дітей. Так, наприклад, 1 лютого 1942 р. для них був організований концертний ранок, завдання якого полягало в ознайомленні молоді з перлиною української народної творчості – колядками. На думку організаторів, відновлення стародавніх звичаїв українського народу відіграло важливе значення у відродженні культурного життя, в процесі розкриття національної свідомості. Перед концертом, з коротким словом про історію виникнення українських колядок та щедрівок виступив директор 10-ї школи Г. Мельник. Окрім хору театру до виконання пісень долучилися хор Свято-Покровського собору та самодіяльні хори працівників психіатричної лікарні та міської школи [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.39.].

Графік роботи акторів театру був достатньо завантаженим. Так, лише за період з 31 серпня 1941 р. до 22 липня 1942 р. колектив Вінницького міського театру, що нараховував 162 особи, поставив для глядачів 165 вистав, окрім щотижневих концертів [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.259. Арк.132].

Окрім великого міського театру, у Вінниці, за ініціативою самих акторів, було зорганізовано театр водевілю та комедії імені Котляревського. Театр іменував себе національним, тому й прагнув відображати у своїх постановках передусім національну складову. Спочатку театр містився в приміщенні клубу імені Руданського. Після отримання відповідного приміщення (колишнього клубу взуттєвої фабрики), 26 листопада 1941 р. відбулася прем'єра вистави «Наймичка» І. Карпенка-Карого [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.17 зв.].

Активізація мистецького життя окупаційного періоду пов'язана із діяльністю клубних установ. Так, у Вінницьких вістях за 12 вересня 1941 р. повідомлялося про організацію культурно-освітнім відділом міської управи клубу імені Руданського у складі драматичного гуртка (45 осіб), хору українських народних пісень (76 осіб), духового оркестру (23 особи), оркестру народних інструментів (18 осіб) [Хроніка, 1941 : 4]. 3 14 жовтня на території психіатричної лікарні розпочав роботу перший спеціальний клуб імені Шевченка. На відкритті хор із 28 осіб виконав пісню «Ще не вмерла Україна», після чого глядачам було запропоновано п'єсу «Перша гуля». Серед інших номерів – виступи музичних оркестрів [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.18зв.].

6 грудня 1941 р. показом фільму «Богдан Хмельницький» у Вінниці розпочав свою роботу Староміський кінотеатр за адресою: вул. Сабарівська, 89. Демонстрація фільмів відбувалася тричі на тиждень (середа, субота, неділя), а також у святкові дні. Проте найбільш ефективно працював переданий до системи Українфільму міський кінотеатр «Палас». До липня 1942 р. в кінотеатрі було показано 75 фільмів, організовано 8 концертів. Серед продемонстрованих фільмів: «Я звинувачую», «Інтермеццо», «Повернення», «Віденські історії», «Оперета», «Танок з царем», «Великі порядки», «Дорога в простір» тощо [ДАВО. Ф.158. Оп.5. Спр.258. Арк.62 зв.].

Висновки. Отже, зміщені на сторінках газети «Вінницькі вісті» матеріали свідчать про відродження національно-культурного та духовного життя вінничан у початковий період нацистської окупації. Це знайшло відображення у: відновленні роботи ряду освітніх закладів, в яких прищеплювалися принципи національного виховання; поширенні національних ідей через українські засоби масової інформації; створенні низки громадських об'єднань національного спрямування; відродженні української мови як фундаменту духовної культури народу та культивування її у повсякденному житті. Особливою активністю відзначилося культурно-мистецьке життя, що характеризувалося появою та діяльністю низки театрів різного спрямування, кінотеатрів та клубів. Сприятливими чинниками для такого відродження були передусім ліквідація радянського тоталітарного режиму (імперського за своєю суттю) та лояльне ставлення окупаційної влади (на початковому етапі). Відродженню національно-культурного та духовного життя сприяла активна пропагандистська та просвітницька робота серед населення, яку проводили національно-орієнтована українська інтелігенція, члени похідних груп ОУН, національно-свідомі діячі українських органів місцевої влади. Своєю діяльністю вони зміцнювали єдність української нації, формували основні засади національної ідеології, ставили чіткі завдання національного будівництва.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність працівникам архівних установ та бібліотек за сприяння у підготовці статті, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Андрійчук, Я. (1941). Налагоджується культосвітня праця. *Вінницькі вісті*, 26 жовтня, 4.
Буревій, В. (1941). У Вінницькому українському театрі. *Вінницькі вісті*, 10 вересня, 3.
Вешелені, О. (2018). Ігор Костецький відмовився від батькового російського прізвища. *Газета по-українськи*, 11 травня. URL: https://gazeta.ua/articles/history-newspaper/_igor-kosteckiy-vidmovivsyia-vid-batkovogo-rosijskogo-rizvischa/836201.

- Гальчак, С. (2002). Державний архів Вінницької області в період нацистської окупації. *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць*, вип. 5, 86–94.
- Гальчак, С. (2011). Стан освіти на Вінниччині в період Другої світової війни. *Матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення»*, Вінниця, 197–211.
- Гінда, В. (2001). Вищі учбові заклади Вінниччини в роки німецько-фашистської окупації (1941–1944 рр.). *Поділля у контексті української історії: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції*, Вінниця, 280–285.
- ДАВО – Державний архів Вінницької області.
- Донцов, Д. (1941). Випалюймо з себе рабство духа. *Вінницькі вісті*, 3 жовтня, 1.
- Зінько, Ю.А. & Григорчук, П.С. (2004b). Особливості функціонування навчальних закладів Вінниччини в період нацистського режиму (1941–1944 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, вип. 7, 132–136.
- Зінько, Ю.А., & Григорчук, П.С. (2004a). Заклади культури та освіти Вінниччини в умовах нацистської окупації. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*, вип. 26, 229–236.
- Коваленко, М. (1942). Жінки – активні учасниці сьогоденних подій. *Вінницькі вісті*, 21 червня, 4.
- Кондратенко, М. (1941). Звістка про немирівське городище. *Вінницькі вісті*, 14 вересня, 2.
- Костецький, І. (1942). Завдання національного виховання у новому році. *Вінницькі вісті*, 1 січня, 4–5.
- Костецький, І. (1941). Принципи українства. *Вінницькі вісті*, 26 вересня, 2.
- Крас, Н. (2016). Газета Винницкие вести 1941–1943. URL: www.proza.ru/2016/08/31/65
- Крип'якевич, І. (1941). Лекції з історії України. *Вінницькі вісті*, 10 вересня, 2.
- Михалевський, С. (1942). Праця міських бібліотек. *Вінницькі вісті*, 11 червня, 3.
- Мудрик, П. (1942). Методичний семінар для районних інспекторів шкіл. *Вінницькі вісті*, 13 серпня, 3.
- Олійник, М. (1941). Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці. Постанова у Вінницькому міському театрі. *Вінницькі вісті*, 26 жовтня, 5.
- Павлович, А. (1943). У міському театрі. *Вінницькі вісті*, 8 квітня, 4.
- Передова стаття. (1941a). Про найближчі завдання, які стоять перед українською нацією. *Вінницькі вісті*, 10 вересня, 3.
- Передова стаття. (1941b). Шануймо рідну мову. *Вінницькі вісті*, 26 вересня, 1.
- Салата, О.О. (2009). Періодичний друг Вінниччини в умовах німецько-фашистської окупації (на прикладі газети «Вінницькі вісті»). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, вип. 16, 151–156.
- Семенко, Л. & Логінов, О. (2019) *Вінницький театр у свічаді історії (1910–1944)*. Київ : Центр ДЗК; Вінниця : Вінницька картографічна фабрика, 536 с.
- Семенко, Л.І. (2008). Театральне життя у Вінниці під час окупації 1941–1944 років. *Подільська старовина: наук. зб., вип. IV*, 341–349.
- Сень, І. (1941). Найближчі завдання СУНСу. *Вінницькі вісті*, 26 жовтня, 5.
- Сергійчук, С. (1941). Починають працювати школи. *Вінницькі вісті*, 10 вересня, 3.
- Степаникович, С. (2017). Житомирсько-вінницький регіон за часів нацистської окупації (1941–1944 рр.): мистецьке життя. *Історія України, № 17 (897), вересень*, 5–10.
- Степанюк, П. (1941). Студенти зорганізуються. *Вінницькі вісті*, 10 вересня, 3.
- Табарук, І. (1941). Відкриття школи в селі Ільківці. *Вінницькі вісті*, 26 вересня, 2.
- Тітов, П. (1941). Урочисте відкриття Вінницького музично-драматичного театру. *Вінницькі вісті*, 31 серпня, 1.
- Хроніка. (1941). Хроніка. *Вінницькі вісті*, 12 вересня, 4.

Олег Мельничук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історических наук, професор (Україна)

Максим Мельничук

Вінницький торгово-економічний інститут Київського національного торгово-економічного
університету, кандидат юридических наук, доцент (Україна)

**Национально-культурная и духовная жизнь винничан
в начальный период нацистской оккупации
(по материалам газеты «Винницкие вести»)**

Аннотация. Целью статьи является освещение основных направлений национально-культурной и духовной жизни винничан в начальный период нацистской оккупации.

Методология исследования основана на сочетании общенаучных (абстрагирования, анализа, синтеза, обобщения, моделирования) и специально-исторических (историко-критического, историко-типологического, историко-системного, конкретно проблемного, количественного) методов с принципами историзма, системности, научности и верификации. **Научная новизна** работы заключается в том, что авторами впервые, на основе анализа материалов местной газеты «Винницкие вести» в качестве источника, раскрыто ход национально-культурной и духовной жизни жителей г. Винницы в условиях нацистской оккупации. **Выводы.** Содержащиеся на страницах газеты «Винницкие вести» материалы свидетельствуют о возрождении национально-культурной и духовной жизни винничан в начальный период нацистской оккупации. Это нашло отражение в: возобновлении работы ряда образовательных учреждений, в которых прививались принципы национального воспитания; распространении национальных идей через украинские средства массовой информации; создании ряда общественных объединений национального направления; возрождении украинского языка как фундамента духовной культуры народа и культивирования его в повседневной жизни. Особой активностью отличалась культурно-художественная жизнь, что характеризовалось появлением и деятельностью ряда театров различной направленности, кинотеатров и клубов. Благоприятными факторами для такого возрождения были прежде всего ликвидация советского тоталитарного режима (имперского по своей сути) и лояльное отношение оккупационных властей (на начальном этапе). Возрождению национально-культурной и духовной жизни способствовала активная пропагандистская и просветительская работа среди населения, которую проводили национально-ориентированная украинская интеллигенция, члены походных групп ОУН, национально-сознательные деятели украинских органов власти. Своей деятельностью они укрепляли единство украинской нации, формировали основные принципы национальной идеологии, ставили четкие задачи национального строительства.

Ключевые слова: газета «Винницкие вести», винничане, национально-культурная и духовная жизнь, нацистская оккупация.

Oleh Melnychuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Dr (History), Professor (Ukraine)

Maksym Melnychuk

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics,
Candidate of Law, Associate Professor (Ukraine)

**National-cultural and spiritual life of Vinnytsia
during the initial period of Nazi occupation
(according to the newspaper "Vinnytsia news")**

Abstract. The purpose of the article is to highlight the main directions of the national-cultural and spiritual life of the Vinnytsia during the initial period of Nazi occupation. **The methodology of the research** is based on the combination of general scientific (abstraction, analysis, synthesis, synthesis, modeling) and special-historical (historical-critical, historical-typological, historical-systemic, concrete-problematic, quantitative) methods with the principles of historicism, systematicity, scientificity. **The scientific novelty** of the work is that the authors, for the first time, based on the analysis of the materials of the local newspaper "Vinnitsa News" as a source, revealed the course of national-cultural and spiritual life of the inhabitants of Vinnitsa in the Nazi occupation. **Conclusions.** The materials published on the pages of the newspaper "Vinnytsia Visti" testify to the revival of the national-cultural and spiritual life of the Vinnytsia during the initial period of Nazi occupation. This was reflected in: the resumption of the work of a number of educational institutions which instilled the principles of national education; dissemination of national ideas through the Ukrainian media; creation of a number of public associations of national orientation; the revival of the Ukrainian language as a foundation for the spiritual culture of the people and their cultivation in everyday life. A special activity was noted for cultural and artistic life, which was characterized by the appearance and activity of a number of theaters of various directions, cinemas and clubs. The favorable factors for such a revival were, first of all, the elimination of the Soviet totalitarian regime (imperial in essence) and the loyal attitude of the occupying power (initially). The revival of national-cultural and spiritual life was facilitated by active advocacy and education work among the population conducted by national-oriented Ukrainian intelligentsia, members of OUN affiliated groups, national-conscious figures of Ukrainian local authorities. Through their activities, they strengthened the unity of the Ukrainian nation, formed the basic principles of national ideology, set clear goals for national construction.

Key words: newspaper "Vinnytsia news", Vinnytsia citizens, national-cultural and spiritual life, Nazi occupation.

References:

- Andriychuk, Ja.** (1941). Nalaghozhuetsja kul'tosvitnja pracija [Cultivation work is being established]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 26 zhovtnja, 4. [in Ukrainian]
- Burevij, V.** (1941). U Vinnycjkomu ukrajinsjkomu teatri [At the Vinnytsia Ukrainian Theater]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 10 veresnja, 3. [in Ukrainian]
- DAVO** – Derzhavnyj arkhiv Vinnycjkoji oblasti [State archive of Vinnytsia region].
- Doncov, D.** (1941). Vypaljujmo z sebe rabstvo dukha [Let's burn out the bondage of the spirit]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 3 zhovtnja, 1. [in Ukrainian]
- Ghaljchak, S.** (2002). Derzhavnyj arkhiv Vinnycjkoji oblasti v period nacystsjoji okupaciji [State archives of the Vinnytsia region during the Nazi occupation]. *Arkhivoznavstvo. Arkheografija. Dzhereloznavstvo: Mizhvid. zb. nauk. pracj, vyp. 5*, 86–94. [in Ukrainian]
- Ghaljchak, S.** (2011). Stan osvity na Vinnychchyni v period Drughoji svitovoi vijny [State of Education in Vinnytsia Region during the II World War]. *Materialy XXIII Vseukrajinsjoji naukovoi istoriko-krajeznavchoji konferenciji «Osvita na Podilli: mynule ta sjoghodennja»*, Vinnycja, 197–211. [in Ukrainian]
- Ghinda, V.** (2001). Vyshhi uchbovi zaklady Vinnychchyny v roky nimecjo-fashystsjoji okupaciji (1941–1944 rr.) [Higher educational establishments of Vinnytsia region during the Nazi occupation (1941–1944)]. *Podillja u konteksti ukrajinsjoji istoriji: Zbirnyk materialiv Vseukrajinsjoji naukovoi konferenciji*, Vinnycja, 280–285. [in Ukrainian]
- Khronika.** (1941). Khronika [Chronicle]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 12 veresnja, 4. [in Ukrainian]
- Kondratenko, M.** (1941). Zvistka pro nemyrivske ghorodyshhe [The news about the Nemyriv settlement]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 14 veresnja, 2. [in Ukrainian]
- Kostecjkyj, I.** (1942). Zavdannja nacionalnogho vykhovannja u novomu roci [National Education Tasks in the New Year]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 1 sichnja, 4–5. [in Ukrainian]
- Kostecjkyj, I.** (1941). Pryncypy ukrajinstva [Principles of Ukrainian]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 26 veresnja, 2. [in Ukrainian]
- Kovalenko, M.** (1942). Zhinky – aktyvni uchasnyci sjoghodnishnikh podij [Women are active participants in today's events]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 21 chervnja, 4. [in Ukrainian]
- Kras, N.** (2016). Ghazeta Vynnyckye vesti 1941–1943 [Vinnitsky Vesti newspaper 1941–1943]. URL: www.proza.ru/2016/08/31/65 [in Ukrainian]
- Kryp'jakevych, I.** (1941). Lekciji z istoriji Ukrajiny [Lectures on the history of Ukraine]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 10 veresnja, 2. [in Ukrainian]
- Mudryk, P.** (1942). Metodychnyj seminar dlja rajonnykh inspektoriv shkil [Methodological seminar for district school inspectors]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 13 serpnja, 3. [in Ukrainian]
- Mykhalevsjkyj, S.** (1942). Pracija misjkykh bibliotek [The work of city libraries]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 11 chervnja, 3. [in Ukrainian]
- Olijnyk, M.** (1941). Oj ne khody, Ghrycju, ta j na vechornyci. Postanova u Vinnycjkomu misjkomu teatri [Oh, don't go, Gritsa, and even at the evening. Resolution at the Vinnytsia City Theater]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 26 zhovtnja, 5. [in Ukrainian]
- Pavlovych, A.** (1943). U misjkomu teatri [In the city theater]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 8 kvitnja, 4. [in Ukrainian]
- Peredova stattja.** (1941a). Pro najblyzhchi zavdannja, jaki stojatj pered ukrajinsjoju nacijeju [About the immediate tasks facing the Ukrainian nation]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 10 veresnja, 3. [in Ukrainian]
- Peredova stattja.** (1941b). Shanujmo ridnu movu [Let's honor our mother tongue]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 26 veresnja, 1. [in Ukrainian]
- Salata, O.O.** (2009). Periodychnyj druk Vinnychchyny v umovakh nimecjo-fashystsjoji okupaciji (na prykladi ghazety «Vinnycjki visti») [Periodical printing of Vinnitsa region under the conditions of German - fascist occupation (on the example of the newspaper "Vinnitsa News")]. *Naukovi zapysky Vinnycjkogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynsjkogho. Serija: Istorija – Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*, vyp. 16, 151–156. [in Ukrainian]
- Semenko, B. & Loghinov, O.** (2019). *Vinnycjkyj teatr u svichadi istoriji (1910–1944) [Vinnytsia Theater in the Candle of History (1910–1944)]*. Kyjiv : Centr DZK; Vinnycja : Vinnycjka kartografichna fabryka, 536 s. [in Ukrainian]
- Semenko, L.I.** (2008). Teatraljne zhyttja u Vinnyci pid chas okupaciji 1941–1944 rokiv [Theatrical life in Vinnitsa during the occupation of 1941–1944]. *Podiljsjka starovyna: nauk. Zb., vyp. IV*, 341–349. [in Ukrainian]

-
- Senj, I.** (1941). Najblyzhchi zavdannja SUNSu [The nearest tasks of SUNS]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 26 zhovtnja, 5. [in Ukrainian]
- Serghijchuk, S.** (1941). Pochynajutj pracjuvaty shkoly [Schools start working]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 10 veresnja, 3. [in Ukrainian]
- Steljnykovych, S.** (2017). Zhytomyrsjko-vinnycjkyj rehion za chasiv nacystsjskoji okupaciji (1941–1944 pp.): mystecjke zhyttja [Zhytomyr-Vinnytsia region during the Nazi occupation (1941-1944): artistic life]. *Istorija Ukrajiny – History of Ukraine*, №17 (897), veresnj, 5–10. [in Ukrainian]
- Stepanjuk, P.** (1941). Studenty zorganizovujutsja [Students are organized]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 10 veresnja, 3. [in Ukrainian]
- Tabaruk, I.** (1941). Vidkryttja shkoly v seli Ilkivci [Opening of a school in Ilkivtsi village]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 26 veresnja, 2. [in Ukrainian]
- Titov, P.** (1941). Urochyste vidkryttja Vinnycjkogho muzychno-dramatycznogho teatru [The grand opening of the Vinnytsia Music and Drama Theater]. *Vinnycjki visti – Vinnytsia news*, 31 serpnja, 1. [in Ukrainian]
- Vesheleni, O.** (2018). Ighor Kostecjkyj vidmovyvsja vid batjkovogho rosijskogho prizvyshha [Igor Kostetsky abandoned his father's Russian surname]. *Ghazeta po-ukrajinsjky – Newspaper in Ukrainian*, 11 travnja. URL: https://gazeta.ua/articles/history-newspaper/_igor-kosteckij-vidmovivsyav-vid-batkovogo-rosijskogo-rizvischa/836201 [in Ukrainian]
- Zinjko, Ju.A. & Ghryghorchuk, P.S.** (2004a). Zaklady kuljтуры ta osvity Vinnychchyny v umovakh nacystsjskoji okupaciji [Features of functioning of educational institutions of Vinnitsa region during the Nazi regime (1941-1944)]. *Istorija Ukrajiny: malovidomi imena, podiji, fakty – History of Ukraine: little-known names, events, facts*, vyp. 26, 229–236. [in Ukrainian]
- Zinjko, Ju.A. & Ghryghorchuk, P.S.** (2004b). Osoblyvosti funkcionuvannja navchaljnykh zakladiv Vinnychchyny v period nacystsjskogho rezhymu (1941-1944 rr.) [Vinnytsia Culture and Education Establishments under Nazi Occupation]. *Naukovi zapysky Vinnycjkogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynsjkogho. Serija: Istorija – Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History.*, vyp.7,132–136. [in Ukrainian]

Статтю надіслано до редколегії 03.01.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 15.02.2020 р.